

TRÆK AF LERCHENFELDTS HISTORIE

Af P. K. Holm. — Ved Ebba Busch.

Blandt en Del Optegnelser, som min Morfader, P. K. Holm, efterlod sig, fandtes bl. a. følgende Beretninger om Lerchenfeldt, som han nedskrev i en Alder af 85 Aar.

Godsejer og Etatsraad Emil Holm, R., D. M. (f. 1819, d. 1916), der var Søn af den kendte Storkøbmand Jacob Holm, Grundlægger af Firmaet Jacob Holm & Sønner, blev oprindelig uddannet som Apoteker og ejede Nyborg Apotek fra 1844—54. Men i 1854 købte han Lerchenfeldt og opgav sin Apotekervirksomhed og ledede Godset, indtil han i 1883 overdrog Forpagtningen til sin Søn, Forpagter P. K. Holm, R. D. (f. 1850, d. 1940), der ledede Lerchenfeldt til 1914, hvor Gaarden gik over paa andre Hænder. P. K. Holm har foruden at være Landvæsenskommissær og Medlem af Holbæk Amts økonomiske Selskab haft adskillige offentlige Hverv. I mange Aar var han Medlem af Historisk Samfunds Bestyrelse.

Tidsrummet omfatter dels den Periode, i hvilken hans Fader, Etatsraad Emil Holm, ejede Lerchenfeldt, dels den Tid, i hvilken han selv var Forpagter paa sin Faders Gaard. Forhistorien har P. K. Holm faaet meddelt dels af sin Fader, dels af en gammel Hjulmand, Christen Jørgensen, der som ung kom til Lerchenfeldt, vistnok omkring 1818—20.

Oprindelig udgjorde Lerchenfeldt en Del af Kalundborg Slots Ladegaard; de nærmest Ladegaardens Marker beliggende Jorder har sikkert været dyrket under denne, hvor-

imod den længst mod Nord liggende Del har henligget i Tofter og Udmarker til Græsning, hvorom et Par af Gaardens Markers Navne endnu bærer Vidnesbyrd, Lille og Store Kohave. — Udskillelsen som selvstændigt Brug fandt Sted omkring 1746 og blev foretaget af den daværende Ejer af Slots-Ladegaarden, Lensgreve Lerche til Lerchenborg, der efter Samraad med den daværende Forpagter af hele Ejendommen enedes om at foretage Delingen, der skete efter den Linje, som den Dag i Dag danner Skel mellem Lerchenfeldt og det nuværende Kaalund Kloster. De første Bygninger er utvivlsomt rejst af Lensgreven og bestod af en sammenbygget firlænget Gaard, opført af Egebindingsværk, hvoraf endnu en Rest staar tilbage i den vestlige ud mod Landevejen vendende Fløj. Oprindeligt var Hestestalden i den sydlige Fløj, hvor den nuværende Hovedbygning ligger. Indkørselen til Gaarden var gennem den vestlige Fløj, og mod Øst laa en stor, meget høj Lade, i hvis Ende var anbragt et stort Hestegangshjul, der trukket af fire Heste drev Tærskemaskinen. I den nordre Ende var anbragt en Mølle, der ogsaa kunde trækkes fra det nævnte Hestegangshjul. I øvrigt var denne Bygning delt til forskelligt Brug, Høsehuse, Materialkammer, Gennemkørsel til den bagerste Gaard, Mælkekælder og Bryggers. Den vestlige Længe var fra Porten og mod Nord indrettet til Kornmagasin. Parallelt med den nordre Længe var opført en Bygning, i hvis vestlige Ende der var indrettet Forpagterbolig; Resten benyttedes til Ko- og Faarestald.

Saaledes var Forholdene omtrent, hvad Bygningen angaar, indtil Lerchenfeldt omkring 1792, muligvis iid tidligere, gik over til en anden Ejer, der vistnok flyttede Hestestalden til dens nuværende Plads og indrettede Bygningerne til Beboelse. Den nye Ejer var en Windeleff, og i Vindfløjen, hvor Syd- og Vestfløjen støder sammen, var udhugget et A W 1796. Muligvis er denne Windeleff den samme, som var Forpagter af hele Kalundborg Slots Lade-

gaard, medens Ejendommen var i Lensgrevens Eje. Ifølge nogle Oplysninger fra Landsarkivet meddeles det, at Markerne af Forpagter Windeleff blev indhegnede med Stengærder, ca. 3000 Favne, i Aarene 1781—83 ved Hjælp af Godsets Bønder, 80 i Tal, der ydede Hoveri til Hovedgaarden. Det oplystes endvidere, at Hoveri for 26 af de længst bortliggende Gaarde afløstes 1787. Der svarede paa den Tid 3500 Rd. i Forpagtning. Om der samtidig med Afløsningen af Hoveriet har fundet et Salg til Arvefæste eller Ejendom Sted, oplyses der intet om, heller ikke om, hvor stor en Del af de hoveripligtige Ejendomme, der blev henlagt under Lerchenfeldt, da det 1792 blev afhændet af Grevskabet.

Fra 1792 til 1811 skiftede Ejendommen gentagne Gange Ejer, indtil den 1811 kom i Familien Rothes Eje og forblev der til 1844. Denne dygtige og virksomme Slægt har sikkert bidraget meget til Forskønnelse af Ejendommen. Efter den gamle Hjulmands Meddelelse skyldes Anlægget af Frugthaven, maaske begge Haverne, Konferensraad Rothe, ligesom det skal have været ham, der lod den Øst for Gaarden liggende Lund tilplante. Anlægget af Vejen ud over Tranemosen til Illerup skyldes hans Søn, Kammerraad Rothe. Vejen til Illerup gik tidligere gennem Gaasetofte Øst om Tranemosen. Denne store Tørveeng udgjorde paa den Tid en stor Tuemose, der om Vinteren dannede en stor Oversvømmelse, indtil den efterhaanden ved gentagne Reguleringer af Afløbet er helt tørlagt. Kammerraad Rothe fik interesseret alle de Nord for Mosen bosiddende Lodsejere i Anlægget af den nuværende Vej. Han ledede selv Arbejdet, og den fornødne Fyld hentes fra en af Gaardens Grusgravmarker. Mergling af Markerne er sikkert ogsaa paabegyndt under ham og er muligvis fortsat under den næste Ejer, men var i hvert Fald for Markernes Vedkommende afsluttet, da Godsejer Holm i 1854 købte Lerchenfeldt. To af Gaardens Marker ligger i Raklev Sogn, Limose og Grusgravsmarken, de øvrige 8 i

Kalundborg Landsogn. De nævnte to stammer fra nedlagte Fæstegaarde, hørende under Gaasetofte By, men hvornaar denne Indlemmelse har fundet Sted, vides ikke. I Rothernes Besiddelsestid fandt ogsaa Sammenlægning Sted af de Fæstesteder, der udgjorde Arealet under Brændmosegaarden. Jorden var her saa mager, at ingen kunde eksistere paa den, og det ene Fæstested laa øde ved Siden af det andet. I Tyverne ansøgte Rothe om Tilladelse til at nedlægge Fæstestederne og samle Arealet til en Faaregaard. Her opførtes saa de fornødne Bygninger, en mindre Beboelse samt to Længer, opført af stampet Ler, i Øst en Lade, i Vest en Faarestald, mod Nord en Bindingsværkslænge, indrettet til Hestestald, Vognport og forskelligt. I den østlige Del af den nuværende Brændmoseskov findes Levninger af den tidligere Bebyggelse, et nu næsten sløjftet Vandingssted.

1844 solgtes Lerchenfeldt til den daværende Ejer af Kalundborg Ladegaard, Godsejer Barner, men forblev kun et halvt Aar i hans Eje. Den købtes da af to Brødre Lassen, den ene Købmand i Kalundborg, den anden Forpagter af Hovedgaarden Svanholm, tilhørende Grev Bille-Brahe, beliggende i Hornsherred. Forpagter Lassen drev Gaarden ved Forvalter, og i Aarene før Godsejer Holm købte den, styredes den af en Forvalter Brohm, der efter den gamle Hjulmands Beretning førte et ret skrap Regimente over den Flok Husmands-Fæstere, der fremdeles gjorde Hoveri til Hovedgaarden som Vederlag for deres Fæsteafgift.

I Foraaret 1854 overtog Godsejer Holm Ejendommen. Han var ikke uddannet som Landmand, havde egentlig ikke haft andet med Landbrug at gøre end Driften af en halv Snes Tdr. Land, der hørte under Nyborg Apotek. Gennem sin Syslen med dette lille Brug var hans Interesse for Virksomhed af denne Art blevet vakt og yderligere styrket ved Læsning af en stor engelsk Landbrugskemi. Han besluttede sig da til at gøre det store Spring fra Apoteker over til Jordbruger i større Stil. Den 1. Maj 1854

overtog han Lerchenfeldt for en Sum af 172.000 Rd. Foruden Hovedgaarden med Tranemose hørte tillige en Del spredt Bøndergods, fordelt over Byerne Gaasetofte og Illerup, Svenstrup, Vollerup, Saltbæk samt den som selvstændigt Brug oprettede Brændemosegaard, endvidere den ca. 20 Tdr. Land store Svenstrup Skov. Overtagelsen af saa stor en Virksomhed var noget af et Vovestykke, som næppe var gaaet saa godt, om ikke Forholdene paa Verdensmarkedet i Forbindelse med to særlig gode Høstaar havde støttet ham i høj Grad. Krigen mellem Rusland og Vestmagterne havde standset Kornudførselen fra Sortehavet og derved drevet Prisen op til lignende Fantasi-priser, som man oplevede nu efter den forrige Verdenskrig; og da Bedriften hovedsagelig var indstillet paa Kornsalg, betød disse gunstige Forhold betydelige Summer i klingende Mønt.

At det ikke var let at være praktisk Leder af en stor Bedrift uden nogen som helst speciel Uddannelse dertil, fik han at føle den første Sommer paa Lerchenfeldt. Det blev en meget vanskelig Høst med ustadigt Vejr, og man forstaar let, at Ophøstningen af over 200 Tdr. Land med Sæd, hvor alt skulde besørges med Haandkraft, ikke var Smaating og maatte være lagt godt til Rette og forberedt, om man skulde være færdig i nogenlunde rimelig Tid. Den hertil fornødne Hjælp til Ledelsen havde han ikke hin første Sommer til Raadighed. Som Arbejdsleder havde han en ung Mand, han havde overtaget efter den fraflyttede Bestyrer, og denne magtede aldeles ikke Opgaven. Hertil kom vanskelige Vejrforhold, der yderligere forhalede og forøgede Arbejdet, og Resultatet blev derfor ogsaa, at alle de omliggende Gaarde forlængst havde indhøstet, mens meget af Lerchenfeldts Høst endnu stod paa Marken. Midt under Vanskelighederne modtog Godsejer Holm en Dag et anonymt Brev, hvori Brevskriveren meget indtrængende raadede ham til at sælge og søge tilbage til sin tidligere Virksomhed. Han fulgte imidlertid ikke Raadet, men bed

tværtimod Tænderne fastere sammen og satte Skuldrene endnu stærkere mod Vognen for atter at faa den i Gang. — Og den kom i Gang. Vejret bedagede sig omsider, og en Dag fik han Tilbud fra Bøndergaardene om Hjælp med Vogn og Mandskab, saa han om end noget sent fik bjerget en stor og god Høst. Noget af det første, han sørgede for, da Høsten var vel kommet i Hus, var Tærskningen. Tærskemaskinen var paa den Tid, da han overtog Gaarden, et meget primitivt Instrument; der var ikke Tale om noget i Lighed med Selvrensning; Korn og Avner slyngedes ud mellem hinanden og maatte adskilles med langtandede River, for saa endelig ved Haandkastning helt at skilles ad. Det var et stort Fremskridt, da der i Begyndelsen af Treserne blev anskaffet en Kastemaskine, der skilte Avnerne fra Kornet. Var denne Proces gennemgaaet, saa maatte Rug og Hvede yderligere øses over i en Rensemåske, forinden det havnede paa Kornmagasinet, hvor det saa umiddelbart før Salget yderligere maatte passere en Blæser til Fjernelse af Støv og Smaakorn. For Byggens Vedkommende var der yderligere en Proces at gennemgaa, nemlig Fjernelse af Stakken. Dette skete paa den Maade, at en større Bunke paa et Hundrede Tønder eller lignende lagdes i en Alens tykt Lag ud over et Logulv, og 2 eller 4 Heste førtes rundt i Bunken, til al Stak var traadt af. Det kaldtes at kjørne. Det var en yndet Fornøjelse for Børnene at være med at ride rundt i Bunken. Under Riddet hændte det, at en af Hestene skulde forrette et nødvendigt Ærinde, og saa maatte en Mand straks være rede med en stor Hulskuffe for at opfange, hvad der faldt af. Efter Kjøringen fulgte saa Rensningen, hvorefter Kornet i Halvtønder paa Mandsryg blev baaret over Gaarden til Magasinet. At der til alt dette krævedes mange Hænder i Sammenligning med Nutidens Hjælpemidler, hvor man paa en enkelt Dag paa et selvrensende Tærskværk gør flere Hundrede Tdr. Korn færdige til Salg lige fra Maskinen, er indlysende.

Ogsaa Driften af Jorden krævede et stort Arbejds- hold. Markerne var udrænede; alle Bakkehæld og Lavninger var derfor gennemskaaret af Grøfter i Agre paa seks Favnes Bredde. Deres Oprensning krævede meget Arbejde. Saaningen besværliggjordes og maatte ske med Haanden. Endelig var Jorden opfyldt af store jordfaste Sten, og disse maatte, navnlig i Brakmarken, fjernes, og endelig foregik baade Høslæt og alt Høstarbejde med Le, saa det var intet Under, der skulde mange Hænder til, og disse tilvejebragtes dels ved faste Karle, dels ved Husmænd, der i de fleste Tilfælde var Fæstehusmænd, hvis Fæsteafgift udlignedes ved visse Ugedages Arbejde. Men til Gengæld maatte Gaarden levere Heste til Behandling af deres Jord, Tørvekørsel m. m., et ret betydeligt Tillæg til det Hestearbejde, Gaarden krævede. Dette medførte et større Hestehold end strengt taget nødvendigt for Gaardens egen Drift. —

Men stillede Driften af Jorden og Behandlingen af dens Produkter Krav til mange Hænder, krævede Husdyrholdet til Gengæld ikke mange. Kobesætningen indskrænkede sig til en 10—12 Køer; derimod fandtes en stor Flok spanske Faar paa en 12—1400 Stykker. Disse passedes i alt væsentlig af en saakaldt Schäfer med hans Hund, og saa en Røgter til Køerne. Denne gav ogsaa en Haand med ved Fodringen af Faarene om Vinteren. Naar disse skulde fodres, blev de drevet ud i 2 store Folde Syd for Staldene, hvorefter deres Hække, der forneden var forsynet med et Trug, dannet af et eller to skraat stillede Brædder, hvori der kunde gives lidt Kraftfoder, flyttedes med. Traktementet bestod af Hø og Halm; kun rent undtagelsesvis anvendtes Rodfrugter, vist nærmest som et Forsøg. Af Hensyn til Faarene dyrkedes en halv Mark med Ærter. Halmen heraf regnedes som værdifuld for Faarene, naar den da var bjerget nogenlunde godt. Beder og Moderfaar holdtes om Vinteren adskilte; henimod Læmmetiden blev der givet Moderfaarene et Tilskud af Kraftfoder, bestaaende af

